

Izlaz iz analognog svijeta u vremenu postdigitalnog društva: Primjeri digitalizacije u Međunarodnoj galeriji portreta

Amra Ćebić

JU "Centar za kulturu" Tuzla – Međunarodna galerija portreta

amra_ceba@hotmail.com

Sažetak

U radu se opisuju prvi koraci u postupku digitalizacije umjetničkog fundusa i arhivske građe u Međunarodnoj galeriji portreta u Tuzli, počev od 2010. godine. Postepenom digitalnom obradom građe obuhvaćene su umjetničke zbirke iz fundusa, dio hemeroteke sa značajnim novinskim člancima, fototeka, inventarne knjige i stalne umjetničke postavke. Digitalizacijom se nastoji omogućiti kvalitetniji i efikasniji pristup muzejskoj i arhivskoj građi, poduzeti preventivne mjere zaštite građe, promovisati sadržaj fundusa Ustanove, podići svijest o značaju zaštite baštine putem digitalizacije te povećati umreženost kako bi se olakšala razmjena podataka na digitalnim platformama. Realizovane aktivnosti predstavljaju početak digitalne transformacije u muzejskoj ustanovi, za što je u budućnosti potreban kontinuitet u radu, istrajnost, metodičan pristup, ali i institucionalna podrška kojom će se propisno urediti digitalizacija u muzejima na državnom nivou.

Ključne riječi: digitalizacija, umjetnička galerija, fototeka, hemeroteka, umjetnička zbirka

Uzroci nedovoljno razvijene digitalizacije u muzejskoj praksi

Upotreba digitalnih tehnologija u savremenoj muzejskoj praksi Bosne i Hercegovine razvija se sporo i nedovoljno u odnosu na situaciju u većini evropskih zemalja. Razlog tome su neadekvatna i nepotpuna zakonska regulativa koja se bavi pitanjem digitalizacije i propisivanjem metodologije za iste postupke. Također, nedostatak specijaliziranog softvera koji treba biti jedinstven na nivou države, odnosno entiteta, utiče nepovoljno na uspostavljanje redovnog rada na digitalizaciji muzejske građe. Pored toga, oskudni budžeti, mali broj radnog kadra, neriješena pitanja finansiranja ustanova, nedostatak savremene opreme, onemogućeno učešće u velikim projektima Evropske unije, ali i nedovoljno inicijativa od strane muzejskih uposlenika, odražavaju se na stagnaciju u profesionalnim muzejskim praksama. Mreža *Network of European Museum Organisation (NEMO)* 2020. godine provela je ispitivanje o digitalizaciji u muzejima (*Final report. Digitization and IPR in European museums*, 2020). Ispitane su prakse u 60 muzeja iz 15 evropskih zemalja. Prema statistici, 43,6% kolekcija iz predmetnih muzeja je digitalizovano. Bosna i Hercegovina nije bila obuhvaćena ispitivanjem, a trenutno nisu dostupni zvanični rezultati zastupljenosti digitalizacije u muzejima Bosne i Hercegovine. Osim standardizacije digitalnih praksi, potrebno je urediti i oblast autorskih prava u digitalizaciji, što je normativ u zemljama Evropske Unije.

Prvi digitalni zapisi u Međunarodnoj galeriji portreta

Međunarodna galerija portreta, od svog osnivanja 1964. godine, tek posljednjih 14 godina provodi postupak digitalizacije predmeta iz umjetničkog fundusa i arhivske građe. Početkom 2010. godine u praksu se uvode elektronska inventarna knjiga i digitalno fotografisanje i skeniranje umjetničkih djela, što je poboljšalo preglednost i uvid u muzejski materijal.

Prvi podsticaji za digitalizaciju u galeriji započeli su dolaskom nove uprave i vršenjem prvog detaljnog popisa fundusa. Prilikom vršenja popisa, nakon što 20 godina nije bio proveden, ustanovljeno je da određen broj umjetničkih djela nedostaje u depou i u izložbenim prostorijama galerije. Postojeća kartoteka analognih crno-bijelih fotografija koristila se za poređenje podataka iz inventarne knjige sa stvarnim stanjem. Na pojedinim karticama nisu postojale fotografije ni njihovi negativi, što je otežalo postupak popisa na kojem se prati i fizičko stanje umjetničkog djela. Zapaženo je da čak

nedostaju fotografije određenih umjetničkih djela koja nisu zatečena tokom popisa. Takva neregularnost je otežala identifikaciju umjetničkog predmeta, kao i krivični postupak koji je pokrenut nakon ustanovljenih nedostataka. Stoga se pristupilo ponovnom fotografisanju umjetničkih predmeta i formiranju digitalne fototeke. Formiranje digitalne fototeke imao je za cilj omogućiti što lakši pristup građi i sačuvati fotodokumentaciju kao dokaz za fizički prisutna umjetnička djela. Fototeka će služiti kao glavni identifikacioni dokument u slučaju nestanka ili oštećenja umjetničkih djela. Digitaliziranje građe se vršilo jednostavnim digitalnim fotoaparatom i skenerom, bez namjenski razvijene metodologije. Fotografije su bez detaljne obrade pohranjene u foldere noseći nazive umjetničkih zbirki i imenovane su prema inventarnom broju fotografisanog predmeta. Pojedini detalji, promjene ili oštećenja nisu pojedinačno fotografisani. Rad je rezultirao kompletnom obradom muzejske građe, u čijem je sastavu postojalo više od 5000 predmeta. Fotodokumentacija se tokom narednih godina kontinuirano uređivala, a stare fotografije su se mijenjale novima. Prvobitne fotografije i dalje su ostajale u pohrani radi usporedbe stanja umjetničkog djela.

Drugi korak u postupku digitalizacije bio je izrada elektronske inventarne knjige. Tokom istog popisa fundusa, pronađena je jedna od inventarnih knjiga, u kojoj su stranice bile uništene i iskidane. Nije poznato koji su podaci bili evidentirani u knjizi, niti ko je imao pristup njima. S ciljem obezbjeđivanja dodatne zaštite muzejske dokumentacije, izrađena je elektronska inventarna knjiga. Premda ustanova nije imala razvijen specijalizirani softver za elektronsku inventarnu knjigu, kao alternativni izbor korištena je Excel tabela za unos podataka. Prepisani su svi podaci iz inventarnih knjiga u tabelu, a prema potrebi su se podaci i rubrike proširivali. Nakon nekoliko godina podaci u elektronskoj knjizi povezali su se linkom sa datotekama fotografija. Na taj način je moguće direktno spojiti svaki naziv umjetničkog djela sa fotografijom, čime je ubrzana i pojednostavljena preglednost. Značaj unosa elektronskih podataka o kolekcijama ogleđa se kroz preciznu i efikasnu pretragu građe i brzo i učinkovito dijeljenje informacija. Ujedno, elektronska tabela služi kao sigurnosna kopija primarne muzejske dokumentacije.

Projekat digitalizacije nacionalnih spomenika

Značajniji iskorak prema detaljnijoj i ozbiljnijoj digitalizaciji u Ustanovi je napravljen 2019. godine putem projekta Digitalizacija umjetničkih kolekcija

– nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine “Ismet Mujezinović” i “Tito u djelima likovnih umjetnika”. Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine je 2013. godine zbirkama Ismet Mujezinović i Tito u djelima likovnih umjetnika dodijelila status nacionalnog spomenika. “Proces digitalizacije kolekcija će omogućiti veću dostupnost sadržaja umjetničkih kolekcija i stalnih muzejskih postavki koje se nalaze u sastavu JU Centar za kulturu Tuzla, veći nivo preventivne zaštite, povećanje saznanja o činjenicama koje sadrži dokumentacija, a koja prati formiranje kolekcija, istraživanje njihovog porijekla, statusa, iniciranje novih projekata s ciljem zaštite, promocije i prezentacije kulturnog naslijeđa.” (Sufi, Korlatović i Čebić, 2019: 6). Krajnjim korisnicima se želio omogućiti jednostavan pristup značajnim informacijama o umjetničkim djelima i arhivskoj građi. Istovremeno je namjera bila i istražiti događaje u oblasti kulture i umjetnosti i društvene prilike vezane za sadržaj kolekcija. Projekat je započeo odabirom građe koju čine umjetnički predmeti u zbirci Ismet Mujezinović. Osnovni uslov za realizaciju projekta bila je izvršena inventarizacija predmeta zajedno sa podacima o njihovom smještaju, čineći fizički pristup predmetima jednostavnim. U prvoj fazi je odabrano svih 2085 umjetničkih radova u zbirci. Slike, crteži, skice, studije i krokiji iz zbirke su nastali u rasponu od 60 godina tokom 20. stoljeća. Umjetnički radovi na papiru veličine do A4 formata su skenirani, dok su veći formati i radovi nastali tehnikama ulje na platnu fotografisani. Za razliku od postojeće digitalne građe, u 2019. godini se koristila kvalitetnija i savremenija oprema, profesionalna rasvjeta, a u skladu s tim, poboljšao se i kvalitet digitalnog zapisa i rezolucija. Fotografije su obrađene na način da reprodukcija bude što približnija izgledu originalnog predmeta. Pohranjivanje materijala je izvršeno u visokoj rezoluciji od 300 dpi. Na reprodukcijama umjetničkih djela, koje su prema stilskim, tehničkim i umjetničkim vrijednostima, kustosi valorizirali kao najistaknutije, urađena je digitalna obrada mehaničkih, fizičkih i bioloških oštećenja nastalih na platnu i na slikanom i završnom sloju. Identifikacija oštećenja omogućava precizan opis stanja i njegovo praćenje i upoređivanje tokom vremena, kako bi se odredili prioriteta u restauraciji i konzervaciji. Tokom digitalizacije zbirke, obradili su se crteži i skice na poledini umjetničkih djela, a koji do tog trenutka nisu imali svoj digitalni zapis. Na poledini desetina crteža postoje drugi crteži, koji nisu bili inventarisani i zabilježeni u inventarnoj knjizi. U toku projekta se formirala baza fotografija i podataka o crtežima na reversu, doprinoseći povećanju sadržaja zbirke i boljem uvidu u umjetnikovo stvaralaštvo.

Zbirka *Tito u djelima likovnih umjetnika* prema obimu je manja i postupak digitalizacije je bio znatno brži u odnosu na prvu zbirku. Sastoji se od 86 umjetničkih djela u različitim tehnikama, od kojih su najzastupljenije ulje na platnu, crtež olovkom ili ugljem, pastel na papiru, bakropis i skulpture od bronce i gipsa. Umjetnički radovi su datirani u period od 40-ih do 80-ih godina 20. stoljeća. Postupak fotografisanja i skeniranja je ostao isti kao u prethodnom primjeru. Razliku u obradi zbirke čini digitalizacija devet skulptura, koja je izvršena propisno. Skulpture su fotografisane anfas, profilno i poluprofilno, čineći reprodukciju vjerodostojnijom i preglednijom iz svih uglova.

Drugi dio radnog kolektiva je tokom provedbe projekta bio raspoređen na zadatku digitalizacije hemeroteke. U specijaliziranoj biblioteci Međunarodne galerije portreta postoje 4 hemeroteke sa novinskim člancima i dokumentacijom o nastanku ustanove i umjetničkih kolekcija. Novinske članke iz dnevne, sedmične i mjesečne štampe o relevantnim temama za ustanovu prikupljala je agencija *Press-clipping* iz Beograda. Digitalizacija hemeroteke sa tematskim člancima o Ismetu Mujezinoviću obuhvatila je građu koja je nastajala i prikupljana u periodu od 1975. do 1992. godine. Prikupljeni su novinski članci iz 68 listova koji su objavljeni u svim republikama bivše Jugoslavije. Jedna grupa članaka je posvećena privatnom životu, profesionalnom radu i umjetničkom opusu Ismeta Mujezinovića, dok se druga grupa bavi izložbama Ismeta Mujezinovića u *Međunarodnoj galeriji portreta*. Ukupno je skenirano 806 članaka. Digitalizacija hemeroteke posvećene novinskim člancima o zbirci *Tito u djelima likovnih umjetnika* sadrži građu od 1976. do 1980. godine. Skenirana su 383 članka koji pružaju uvid u postupak formiranja zbirke, izložbene aktivnosti i percepciju javnosti o umjetničkim djelima iz zbirke. Članci su digitalno pohranjeni u foldere i hronološki poredani prema godinama izdanja. Skenirani članci/fajlovi sadrže metapodatke sa nazivom štampanog lista u kojem su objavljeni i datumom objave. Digitalno sačuvani zapisi predstavljaju dodatnu zaštitu za novinsku građu na papiru, koja je izložena vanjskim uticajima i propadanju. Osim digitalne zaštite pisane građe, digitalizacija hemeroteke ima svrhu da olakša pretragu, razmjenu podataka i poveća upotrebu arhivskih novinskih članaka u informativne, istraživačke i naučne svrhe.

U završnoj fazi projekta skenirala se arhiva fotografija sa 41 fotoalbumom i 756 fotografija. Analogne fotografije su nastale i pohranjene u periodu

od 1977. do 1999. godine i svjedoče o događajima koji su značajni za galeriju. Fotografije prikazuju otvaranje izložbi, održavanje konferencija za štampu, okruglih stolova, prijema i svečane prijeme. Skenirane fotografije su pohranjene u foldere imenovane prema nazivu fotoalbuma, koji su razvrstani hronološki od najstarijeg do najnovijeg datuma. Dodatno uređivanje i obrađivanje fotografija nije urađeno. Fotoalbumi su prethodno arhivirani prema propisima koje nalaže Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine, kako bi se osiguralo njihovo trajno čuvanje.

Prednost i značaj projekta je ostvaren kroz uspostavljanje digitalnog arhiva koji služi kao dodatna zaštita predmetima i dokumentaciji. Građa se može na jednostavne načine koristiti u naučne, istraživačke i informacijske svrhe. S druge strane, nepostojanje softvera putem kojeg se obrađuje i koristi digitalna građa umanjuje potencijal iskorištenosti istih podataka. Sigurnosne mjere zaštite digitalne građe i njen opstanak su također neizvjesni ukoliko se ne donese programsko rješenje za ustanove kulture. "...u BIH mašine za pohranu digitalne građe ne posjeduju biblioteke nego komercijalne institucije kao što su banke. To opet govori o tome da digitalno kulturno naslijeđe i druga digitalna građa nema vrijednost kao novac u banci, te da digitalne kolekcije koje pohranjujemo na CD ili server u najboljem slučaju, nisu baš najsigurniji oblici koje posjedujemo" (Puljek-Bubrić i Bogučanin, 2010).

Virtuelni prikaz umjetničke postavke

Pandemija koronavirusa donijela je promjenu paradigmi u prezentaciji muzejskih ustanova, za što su se sve češće počele koristiti digitalne tehnologije i virtuelni prikazi. Ispitivanje koje je provedeno u 600 muzeja u 48 zemalja, od kojih je većina iz Evrope, pokazuje da je "93% ispitanih muzeja povećalo ili započelo online aktivnosti tokom pandemije." (Follow-up survey on the impact of the COVID-19 pandemic on museums in Europe. Final Report, 2021). Osim omogućenih online i virtualnih posjeta muzejima tokom pandemije, korist virtualnih prikaza se naročito pokazala značajnom za inkluzivnost. Sadržaji muzeja su na taj način postali dostupni široj publici, naročito dijelu publike kojoj je pristup i učešće u muzejskim programima otežano zbog određenog stepena invaliditeta ili zdravstvenog stanja. Međunarodna galerija portreta je u aprilu 2020. godine realizovala projekat Muzej 360 sa agencijom Fish Eye Media iz Tuzle. Projektom

je kreirana virtualna šetnja kroz stalnu umjetničku postavku u galeriji. Obuhvaćene su sve izložbene sale sa umjetničkim djelima, koje je moguće pregledati virtualno. Osim panoramskih pozicijskih snimaka, integrisani su i zvučni zapisi na bosanskom i engleskom jeziku o muzejskim postavkama i tekstualni dijelovi sa istim informacijama. Time se omogućuje osobama sa različitim poteškoćama da koriste sadržaj i dobiju željene informacije. Svako umjetničko djelo iz postavke je moguće pogledati u visokoj rezoluciji i snimiti fotografiju na uređaj. Projekat se pokazao korisnim i dobio pohvale, nakon čega su aktivnosti nastavljene. Virtualne šetnje su napravljene i za ostale objekte JU "Centar za kulturu" Tuzla, koje u svom sastavu imaju muzejske i izložbene postavke: Dom književnosti, Memorijalni centar Kapija, Atelje Ismet Mujezinović i Dom kulture Husino.

Zaključak

Korist jednostavnog i osnovnog postupka digitalne obrade muzejske građe u Međunarodnoj galeriji portreta pozitivno se odrazila na rad ustanove i rad uposlenika. U prvom planu se nalaze značajni efekti preventivne zaštite građe kroz digitalni zapis, kojim se obezbjeđuje još jedan prošireni oblik muzejske dokumentacije. Kustosima je olakšan svakodnevni rad i pristup građi i predmetima putem fotografija i elektronske inventarne knjige, pomoću kojih dolaze do podataka, bez fizičkog pristupa depou i umjetničkim djelima i bez direktnog kontakta i manipulisanja umjetničkim djelom, čime se osigurava njegova trajnost i očuvanost fizičkog stanja. Razmjena informacija sa spoljnim saradnicima, korisnicima, istraživačima i posjetiocima je intenzivirana i pokazala se uspješnom, iz razloga što se digitalizovani sadržaji u kratkom vremenskom roku mogu dijeliti i ustupiti na korištenje. Izuzetan značaj predstavlja činjenica da se isti materijali dostavljaju korisnicima radi pisanja i pripreme istraživački i naučnih radova, knjiga, kataloga, drugih publikacija, ali i medijima i agencijama informisanja, koji sadržaje koriste za štampane i digitalne medije. Poboljšana je umreženost i razmjena podataka sa drugim ustanovama istog i srodnog tipa. Ujedno, povećana je vidljivost ustanove, njenog sadržaja, aktivnosti i programa rada. Kako bi digitalizacija bila efikasna i ostvarila svoju potpunu ulogu u radu muzejskih ustanova, ali i u društvu, potrebno je uvesti sistemski rješenja i usmjeriti se na ciljeve razvoja metodologije digitalizacije, razvoj softverskih rješenja, obučavati i razvijati specijaliziran

stručni kadar, unificirati postupke digitalizacije za sve muzeje na nivou države, razvijati digitalne platforme za pohranu i prezentaciju digitalne građe i osigurati trajnost i zaštitu digitalne građe.

Literatura

- Final report. Digitization and IPR in European museums.* (2020). Network of European Museums Organisations. https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/Publications/NEMO_Final_Report_Digitisation_and_IPR_in_European_Museums_WG_07.2020.pdf (2. 9. 2024).
- Follow-up survey on the impact of the COVID-19 pandemic on museums in Europe. Final Report.* (2021). Network of European Museum Organisations. https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/NEMO_documents/NEMO_COVID19_FollowUpReport_11.1.2021.pdf (14. 9. 2024).
- Puljek-Bubrić, Narcisa i Bogučanin, Ferida. (2010). Izazovi digitalizacije: kreiranja digitalne biblioteke i očuvanja digitalne građe. U: *Zbornik radova 2. međunarodni simpozij Digitalizacija kulturne baštine Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 17.–18. maj 2010.* Sarajevo. <http://elibrary.matf.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/2043/026%2520BUBRIC%2520BOUCANIN.pdf?sequence=1>. (1. 9. 2024).
- Sufi, Samir, Korlatović, Mirza i Čebić, Amra. (2019). *Digitalizacija umjetničkih kolekcija – nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine “Ismet Mujezinović” i “Tito u djelima likovnih umjetnika.* Tuzla: JU “Centar za kulturu” Tuzla.

Exit From the Analogue World in Time of Post Digital Society: The Examples of Digitization at International Gallery of Portrait

Amra Ćebić

amra_ceba@hotmail.com

JU “Center for Culture” Tuzla – International Portrait Gallery

Summary

This paper describes the first steps of digitizing art collection and archive at the International gallery of portrait in Tuzla since 2010. Gradual work toward digitalizing includes art collections, part of the newspaper articles collection, archive photographs, inventory book and permanent exhibition display. The digitization has an aim to provide best quality and efficient access to the museum and archive fund, to take preventive measures to protect the fund, to promote the content of the fund and the institution, to raise awareness on protecting cultural heritage using digitization and to increase networking in order to facilitate data exchange at digital platforms. Activities that had been carried out present the beginning of digital transformation at the museum. Future continuation depends on perseverance, methodical approach, as much as institutional support that will help to regulate digitization in the museums on state level.

Keywords: digitization, art gallery, photography archive, newspaper archive, art collection